

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ФАКТОРИНГУ

© Фарінович І.В., 2012

Проаналізовано нормативно-правові акти України, які визнають поняття факторингу, а також досліджено різні підходи вітчизняних та зарубіжних вчених щодо визначення сутності факторингу та запропоновано власне бачення цієї категорії.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, рефінансування, факторинг.

I.V. Farynovych

Lviv Polytechnic National University

SCIENTIFIC GOING NEAR DETERMINATION OF ESSENCE FACTORING

In the article it is analysed normatively legal acts of Ukraine, which acknowledge the concept of factoring, and also investigational different approaches of domestic and foreign scientists, in relation to determination of essence factoring and own vision of this category is offered.

Key words: account receivable, refunding, factoring.

Постановка проблеми. На сучасному етапі вітчизняні підприємства стикаються із проблемою несвоєчасного повернення коштів за відвантаженою продукцією, що, своєю чергою, призводить до збільшення дебіторської заборгованості. Відволікання коштів у дебіторську заборгованість спричиняє виникнення касових розривів і нестачу оборотних коштів. У таких умовах підприємства потребують додаткового поповнення грошових коштів. Проте сучасні умови кредитування не дають змоги повністю задовольнити потреби підприємств.

Сьогодні існують різні форми рефінансування дебіторської заборгованості, тобто швидкого переведення її в інші форми оборотних активів (грошові кошти чи високоліквідні цінні папери). Однею із таких перспективних форм рефінансування дебіторської заборгованості на фінансовому ринку України є факторинг.

Головна функція факторингу в сучасних умовах полягає у зменшенні неплатежів, прискоренні товарообігу й створенні стабільної системи фінансового забезпечення виробничої сфери. Застосування факторингу дає змогу перетворити дебіторську заборгованість на наявні кошти, які можна одразу ж використати на виробничі цілі, що позитивно вплине на фінансові результати підприємства та розвиток економіки загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку факторингу та механізму здійснення факторингових операцій розглянуто у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Ю. Скакальський, Є. Склеповий О. Береславська, Л. Білоусов, Б. Гвоздев, Ю. Лисенков, О. Ляхова, А. Савченко, Л. Руденко, В. П'ятанова, Р. Коттер, Р. Кембелл, Ж. Перар, Е. Доллан та ін.

Цілі статті. Проаналізувати нормативно-законодавчу базу та наукові підходи вітчизняних і зарубіжних вчених до визначення сутності факторингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток факторингу розпочався ще в Північній Америці в другій половині XIX ст., з появою в США Закону про фактори (1889).

Сучасний факторинг виник у 50-ті роки XX ст. в Америці, а у 60–70-ті роки факторинг почав активно розвиватись у Великобританії, Франції, Німеччині тощо.

У 1960 р. створено першу міжнародну факторингову асоціацію International Factors Group (IFG), метою якої є об'єднання компаній-факторів із різних країн світу та надання їм технічних можливостей для здійснення міжнародних факторингових операцій у всьому світі.

У 1968 р. створено ще одну велику міжнародну факторингову асоціацію – Factors Chain International (FCI), діяльність якої спрямована на розвиток міжнародної торгівлі за допомогою факторингу. Така мережа використовується для оцінки кредитоспроможності дебіторів у всьому світі для встановлення кредитних лімітів та здійснення моніторингу за платіжною дисципліною покупців.

Незважаючи на те, що в Україні факторинг теоретично застосовується з 1992 р., проте на практиці ця послуга на фінансовому ринку почала використовуватись і динамічно розвиватись з 2001 р. Першим українським банком, який запровадив у своїй діяльності та, зокрема, на фінансовому ринку України послугу факторингу, був АКБ “Укрсоцбанк”. Після тривалого вивчення його діяльності та фінансових показників, а також аналізу роботи банку на ринку факторингових послуг в Україні надійшла пропозиція від міжнародної факторингової асоціації – Factors Chain International (FCI) поповнити її ряди. Отже, з 2004 р. АКБ “Укрсоцбанк” є членом міжнародної факторингової асоціації Factors Chain International.

Багато зарубіжних компаній звертаються в АКБ “Укрсоцбанк” для перевірки українських імпортерів, що дає змогу налагодити зв'язки між зарубіжними експортерами і українськими компаніями, які прагнуть купити товари за кордоном. Згодом факторингові послуги почав надавати АКБ “ТАС-Комерцбанк” (сьогодні – «Swedbank»).

У більшості країн світу факторингом займаються спеціалізовані компанії. В Україні більшу частину факторингового ринку займають банківські установи. Лідером, навіть в часи економічної кризи, є АКБ «Укрсоцбанк», якому належить близько 60 % цього ринку. Серед факторингових компаній в Україні виділяють одну провідну – «Арма факторинг», яка також є членом міжнародної факторингової асоціації Factors Chain International.

В Україні факторинг регулюється такими основними законодавчими актами, як:

- ЗУ «Про банки та банківську діяльність»,
- ЗУ «Про Податок на додану вартість»,
- ЗУ «Про фінансові послуги, державне регулювання ринку фінансових послуг»,
- Цивільний кодекс України,
- Господарський кодекс України,
- Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг.

Зокрема, в ЗУ «Про банки та банківську діяльність» факторинг визначається як набуття права вимоги щодо виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги з узяттям на себе виконання таких вимог і приймання платежів [1].

Відповідно до ЗУ «Про податок на додану вартість» факторинг – це операція з переуступки першим кредитором прав вимоги боргу третьої особи другому кредитору з попередньою або наступною компенсацією вартості такого боргу першому кредитору [2].

У ЦКУ сказано, що «...за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника)» [3].

Господарський кодекс України так трактує факторинг: «...Банк має право укласти договір факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги), за яким він передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони за плату, а друга сторона відступає або зобов'язується відступити банку своє право грошової вимоги до третьої особи» [4].

Згідно із ЗУ «Про фінансові послуги і державне регулювання ринку фінансових послуг» факторинг належить до фінансових послуг і надавати послуги факторингу може фінансова установа [5].

У Конвенції УНІДРУА про міжнародний факторинг зазначено, що операція вважається факторингом тоді, коли виконуються хоча б дві умови з чотирьох [6]:

1. Наявність кредитування у формі попередньої оплати боргових вимог.
2. Ведення бухгалтерського обліку постачальника.
3. Інкасація його заборгованості.
4. Страхування постачальника від кредитного ризику.

У нормативно-правових актах України досить стисло відображено зміст факторингу, що зводиться до фінансування під відступлення права грошової вимоги. Таке тлумачення факторингу не відповідає Конвенції про міжнародний факторинг. Тобто розуміння факторингу в Україні відповідно до законодавчих актів не розкриває глибокої сутності та функцій факторингу, що гальмує розвиток ринку факторингу.

Дослідивши різні літературні джерела щодо сутності факторингу з погляду різних вчених, можна дійти висновку про неоднозначне та вузьке бачення науковцями цього поняття.

Зокрема, І.О. Бланк визначає факторинг як “фінансову операцію, що полягає в поступці підприємством-продавцем права одержання коштів по платіжних документах за поставлену продукцію на користь банку або спеціалізованої компанії, що приймають на себе всі кредитні ризики по інкасації боргу. Факторингова операція сприяє скороченню періоду фінансового й операційного циклу” [7, с. 244].

Ю. М. Лисенко вважає, що «...факторинг – фінансова операція, за якою одна сторона (фактор) передає або зобов’язується передати грошові кошти в розпорядження іншої сторони (клієнта) за плату, а клієнт поступається або зобов’язується поступитися фактору своїм правом грошової вимоги до третьої особи (боржника)» [8, с.11].

Е.С. Стоянова тлумачить факторингову операцію як “діяльність спеціалізованої установи по стягненню коштів з боржників свого клієнта і керуванню його борговими вимогами” та зараховує факторинг до кредитних операцій, “тому що факторингова операція передбачає дострокове надання коштів клієнтові” [9, с. 322].

Л.В. Руденко так розуміє факторинг: «... Це комісійно-посередницька діяльність, пов’язана з поступкою банкові клієнтом-постачальником неоплачених платежів-вимог (рахунків-фактур) за поставлені товари, виконані роботи, послуги і, відповідно, права одержання платежу за ними, тобто з інкасуванням дебіторської заборгованості клієнта (одержанням коштів за платіжними документами)» [10, с. 258].

Т. Басюк дає таке визначення факторингу: “...Система фінансування, за умовами якої підприємство – постачальник продукції перевідступає короткотривалі вимоги за торговельними операціями банківській установі (факторинговій компанії)” [11].

Н.П. Гусаков трактує факторинг як “...операцію, пов’язану з переуступкою банку (факторинговій компанії) клієнтом-постачальником неоплачених платежів (рахунків-фактур) за відвантажені товари, виконані роботи, надані послуги і відповідно – права отримання платежів по них” [12, с. 191]. О. Береславська пояснює факторинг як метод кредитування експорту і розглядає як продаж права щодо вимоги торговельних боргів [13, с. 137].

Р. Коцовська вважає, що факторинг – це придбання банком (чи фактор-фірмою) права вимоги щодо виплати за фінансовими зобов’язаннями, що виникли між контрагентами в процесі реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) [14, с. 257].

Проф. О. Ковалюк розглядає факторинг як придбання права на стягнення боргів, перепродаж товару і послуг з подальшим одержанням платежів за ними. Інакше кажучи, факторинг є різновидом посередницької діяльності, за якої фірма-посередник (факторингова компанія) за певну плату одержує від підприємства право стягувати і зараховувати належні йому суми грошей від покупців на його рахунок (право інкасувати дебіторську заборгованість). Водночас посередник кредитує оборотний капітал клієнта і бере на себе його кредитний і валютний ризики [15, с.115].

О. Остафіль вважає, що суть факторингу – це перевідступлення боргових прав підприємства іншому суб’єктові, який гарантує платіж, звільняє постачальника від необхідності брати додаткові кредити в банку [16]. Л.С. Васильєва зазначає, що «факторинг – це фінансовий інструмент –

продаж дебіторської заборгованості банку або факторинговій компанії» [17, с. 348]. Ще один російський вчений, В.В. Бочаров, також вважає, що факторинг – це продаж дебіторської заборгованості підприємства (зі скидкою) спеціальному агенту – фактору [18, с. 162].

Г.О. Партин та А.Г. Загородній пояснюють факторинг «... як систему фінансування, за умовами якої банк (чи фактор-фірма) скуповує права вимоги щодо виплат за фінансовими зобов'язаннями, придбаними у різних осіб. Здебільшого банк купує дебіторські рахунки (рахунки-фактури) на поставлені товари чи надані послуги». Згідно з факторинговою угодою, підприємство-постачальник поступається банкові-посереднику правом отримання платежів від платників за поставлені товари чи надані послуги [19, с. 189].

І.В. Багрова вважає, що факторинг є фінансовою операцією, згідно з якою одна сторона (фактор) передає або бере на себе зобов'язання передати кошти в розпорядження іншої сторони (клієнта), а клієнт відступає або бере на себе зобов'язання відступити факторові ту свою грошову вимогу до третьої особи, яка впливає з відносин клієнта (кредитора) з цією третьою стороною, особою (боржником) [20, с. 222].

В.В. Козик так тлумачить факторинг: «...Це придбання банком або спеціалізованою факторинговою компанією права вимоги щодо виплат за фінансовими зобов'язаннями здебільшого у формі дебіторських рахунків за поставлені товари чи надані послуги» [21, с. 276].

Різні підходи науковців до тлумачення сутності факторингу дають змогу умовно поділити їх на п'ять груп.

Підходи науковців щодо сутності факторингу згрупуємо в таблиці.

Підходи науковців до тлумачення сутності факторингу

№ з/п	Підхід	Автор
1	це фінансова операція, згідно з якою підприємство-продавець поступається своїм правом одержання коштів за платіжними документами за поставлену продукцію	І. Бланк, Ю. Лисенко, Т. Басюк, Н. Гусаков, О. Остафіль, І. Багрова
2	це придбання банком права вимоги щодо виплат за фінансовими операціями	Р. Коцовська, Г. Партин, А. Загородній, В. Козик, Е. Стоянова, О. Ковалюк
3	це комісійно-посередницька діяльність банку	Л. Руденко
4	продаж дебіторської заборгованості	О. Терещенко, Л. Васильєва, В. Бочаров
5	це метод кредитування	О. Береславська

Проаналізувавши різні підходи до трактування факторингу, бачимо, що російські науковці схильні вважати факторинг продажем дебіторської заборгованості, а більшість вчених вважає, що це переуступлення банкові (фактор-фірмі) права одержання коштів за поставлену продукцію або придбання банком (фактор-фірмою) права грошової вимоги.

Зважаючи на специфіку здійснення факторингових операцій, не варто розглядати факторинг тільки як продаж дебіторської заборгованості чи переуступку банкові грошової вимоги, оскільки факторинг характеризується комплексністю надання послуг.

З погляду термінології факторингу доцільно розглянути суб'єктів факторингових операцій.

Суб'єктами факторингових послуг є підприємство-постачальник, банк (чи факторингова компанія) та підприємство-покупець (рис. 1).

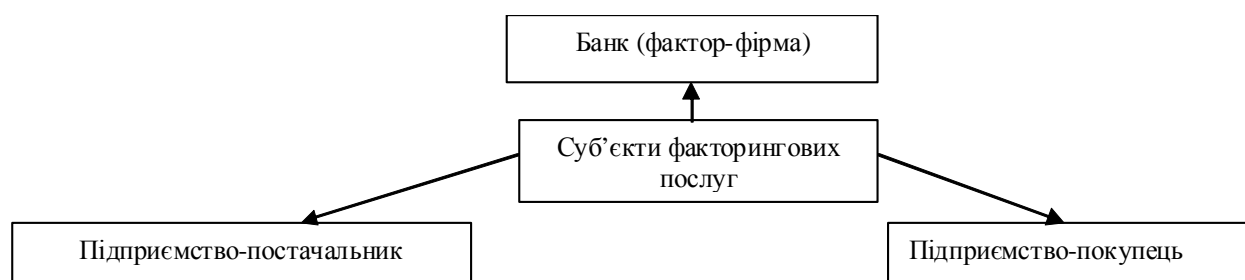

Рис. 1. Суб'єкти факторингових послуг

З огляду міжнародного факторингу розрізняють чотирьох суб'єктів цих послуг: підприємство-постачальник продукції; підприємство-покупець; експорт-фактор; імпорт-фактор (рис. 2).

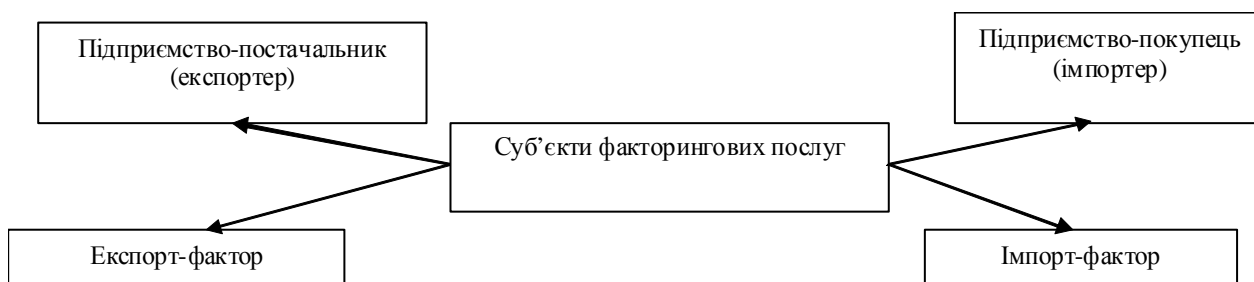

Рис. 2. Суб'єкти факторингових послуг при міжнародному факторингу

З позицій міжнародного факторингу Н. Гусаков виділяє такі його види [12, с. 192]: двофакторний факторинг, прямий експортний, прямий імпортний,

У двофакторному факторингу беруть участь чотири сторони (суб'єкти): експортер, імпортер, експорт-фактор та імпорт-фактор. Переваги такого факторингу полягають в тому, що для компанії, яка обслуговує імпортера, боргові зобов'язання – не зовнішні, а внутрішні. Недоліком цього виду факторингу є висока вартість через велику кількість суб'єктів. У прямому експортному факторингу три сторони (суб'єкти): імпортер, експортер та експорт-фактор. Ця модель застосовується, коли експортер співпрацює з різними країнами. При цьому експорт-фактор забезпечує такі відносини. У прямому імпортному факторингу також три сторони (суб'єкти): експортер, імпортер та імпорт-фактор. Цю модель факторингових відносин зручно використовувати, коли експортер співпрацює з однією країною. У такому разі імпорт-фактор забезпечує гарантію платежу за свого клієнта.

Основною метою факторингового обслуговування згідно з Л.В. Руденко є негайне інкасування коштів (або одержання їх на визначену у факторинговому договорі дату) незалежно від платоспроможності платника. Отже, недоцільно вважати факторинг тільки переуступкою чи правом вимоги щодо виплат за фінансовими операціями, це ще й взяття банком чи факторинговою компанією на себе кредитних, валютних ризиків та ведення обліку постачальника.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз різних підходів щодо визначення сутності факторингу дало змогу уточнити визначення сутності цього поняття.

Отже, факторинг – це операція, згідно з якою банк чи факторингова компанія здійснює фінансування підприємства-постачальника (клієнта) за відвантаженою продукцією з відтермінуванням платежу та бере на себе ряд ризиків (ліквідності, валютний, кредитний), проводить моніторинг дебіторської заборгованості підприємства-постачальника (клієнта) за відповідну винагороду, що дає банку або факторинговій компанії право грошової вимоги до підприємства-покупця (боржника).

Подальші дослідження полягають у дослідженні класифікацій факторингу з метою визначення оптимальних платежів за цією операцією.

1. Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III (зі змінами і доповненнями).
2. Закон України «Про податок на додану вартість» від 03.04.97 р. № 168/97-ВР (зі змінами і доповненнями).
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змінами і доповненнями).
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (зі змінами і доповненнями).
5. Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (зі змінами і доповненнями).
6. Конвенція УНИДРУА «Про міжнародний факторинг» // ВВР. – 2006. – № 16. – С. 139 – 142.
7. Бланк І.А. *Фінансовий менеджмент: учебний курс.* – 2-е изд., перекл. і доп. – К.: Ельга, Ника- Центр, 2001. – 640 с.
8. Лисенко Ю.М. *Валютно-фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб.* – К., 2005. – 179 с.
9. Стоянова Е.С. *Фінансовий менеджмент: теорія і практика.* – 5-е изд., перекл.

и доп. – М.: Перспектива, 2004. – 520 с. 10. Руденко Л.В. Розрахункові та кредитні операції у зовнішньоекономічній діяльності підприємства : підручник / Руденко Л.В. – К.: Лібра, 2002. – 304 с. 11. Басюк Т.П. Реструктуризація дебіторської заборгованості підприємства // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 115–123. 12. Гусаков Н.П., Белова И.Н., Стренина М.А. Международные валютно-кредитные отношения : учебник / под общ. ред. Н. П. Гусакова. – М.: ИНФРА – М, 2006. – 314 с. – (Учебники РУДН). 13. Міжнародні розрахунки та валютні операції: навч. посіб. / О.І. Береславська, О.М. Наконечний, М.Г. Пясецька та ін.; за заг. ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 392 с. 14. Операції комерційних банків / Р. Коцовська, В. Ричаківська, Я. Грудзевич, М. Вознюк. – 3-тє вид. – К.: Алеута; Львів: ЛБІ НБУ, 2003. – 500 с. 15. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): монографія / Ковалюк О. М. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – 396 с. 16. Остафіль О.В. Проблеми та перспективи розвитку ринку фінансових послуг в Україні // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 89–92. 17. Финансовый анализ : учебник / Л.С. Васильева, М.В. Петровская. – М.: КНОРУС, 2006. – 544 с. 18. Бочаров В.В. Комплексный финансовый анализ. – СПб. : Питер, 2005. – 432 с. 19. Партин Г. О., Загородній А. Г. Фінанси підприємств: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 379 с. 20. Багрова І.В., Гетьман О.О., Власюк В.Є. Міжнародна економічна діяльність України: навч. посіб. / за ред. І.В. Багрової. – Київ : ЦНЛ, 2004. – 384 с. 21. Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2002. – 406 с.